

Herman Kølln, **Oppositions of Voice in Greek, Slavic, and Baltic**, København, 1969, 65 p.

Savo darbe „Rūšies opozicijos graikų, slavų ir baltų kalbose“ danų lingvistas Hermanas Køllnas nagrinėja minėtų kalbų preterito formacijų semantinės diferenciacijos klausimus. Autorius apsiriboja keliais preteritiniais tipais ir detaliai analizuoja tik tuos, kuriuos jam pavyko konstatuoti buvus bendrus baltų, slavų ir graikų kalboms. H. Køllno padarytos išvados yra tiek svarbios, kad kyla reikalas išsamiau anotuoti tuos knygos skyrius, kur daugiausia liečiamos baltų kalbos.

Giminingi, vienašakniai veiksmažodžiai, kaip žinoma, baltų kalbose paprastai turi du preteritus: vieną – su formantu *-ē-*, antrą – su formantu *-ā-* (plg. *keitē* : *ki-to*). Šią opoziciją prezenso sistemoje atitinka opozicija tarp intarpinių arba *sta*-kamienų ir *je* / *o*-kamienų veiksmažodžių, o turinio plane – tranzityvumo – intranzityvumo opozicija. Turint tai galvoje, H. Køllno keliamą ir sprendžiamą problemą galima suformuluoti taip: ar baltų kalbų *ē* preterito – *ā* preterito opozicija gali būti kilusi iš slavų ir graikų kalbų opozicijos tarp sigmatinio aoristo ir stipriojo aoristo?

Prieš pradėdant anotuoti, reikėtų pažymėti, kad H. Køllno hipotezėje didelį vaidmenį vaidina jo iškelta semantinė efektyvumo – inefektyvumo opozicija. Ji betarpiškai liečia rūšies (diatezės) sferą, išreikšdama veikėjo santykį su veiksmu ir veiksmo objektu. Veiksmą, kuris yra neesminis objekto atžvilgiu, kuris neveikia objekto, kuriam pasibaigus objektas lieka koks buvęs, H. Køllnas vadina inefektyviniu (ineffective). Ir atvirkščiai, jeigu veiksmo metu objektas yra kuriamas arba keičia savo būseną, tokį veiksmą reiškiančius veiksmažodžius H. Køllnas laiko efektyviniais (effective). Nesunku suvokti, kad iš tikrųjų čia kalbama apie iš kitų ide. kalbų (graikų, indoiranėnų) gerai žinomą medialinės ir aktyvinės rūšių priešpastatymą. Toks inefektyvinių – efektyvinių veiksmažodžių skyrimas yra gana pagrįstas, nes juo giliau suvokiami ir tiksliau išreiškiami veiksmažodžių semantiniai santykiai. Antai baltų kalbų intarpinius ir *sta*-kamienus veiksmažodžius geriau tinka vadinti inefektyviniais: terminas „intranzytivismas“ jų turinio planui apibūdinti yra aiškiai per siauras, nes jų tarpe esama ir tranzityvinių veiksmažodžių, plg. *juŋta*, *raŋda*.

Inefektyvumo – efektyvumo opozicijos požiūriu H. Køllnas toliau ir nagrinėja atskirų, pirmiausia *ā* preterito, paskui ir *ē* preterito tipų semantiką.

ā preteritą, kaip žinoma, turi visi baltų kalbų intarpiniai ir *sta*-kamieniai veiksmažodžiai. Semantiniu atžvilgiu jie, kaip jau minėta, yra intranzityviniai, kartais tranzityviniai, dažnai inchoatyviniai, bet visada inefektyviniai. Vadinasi, ir jų *ā* preteritas taip pat turi inefektyvinę reikšmę. *ā* preteritas yra vartojamas ir su *keŋta*, *kiŋto* tipo veiksmažodžiais. Semantiniu atžvilgiu šie veiksmažodžiai, atrodo, turi periferinį kontaktą su intarpiniais ir *sta*-kamieniais veiksmažodžiais. Keletas jų yra intranzityviniai, plg. *snięgti* | *snięga*, *bręda*, *sleŋka*, *leŋda*, *telpa*, *seŋga*. Žymėdami lėtą judėjimą, jie skiriasi nuo daugumos intarpinių ir *sta*-kamienų veiksmažodžių, bet ir jie kartais būna tokiais, plg. *snięga*, *breŋda*, dial. *sliŋksta*, *tilpsta*. Kiti šio tipo veiksmažodžiai, nors ir tranzityviniai, vis dėlto taip pat yra inefektyviniai, plg. *lięka*, *peŋka*, *peŋša*, *reŋka*, *velka*, nes jie nežymi objekto keitimo, objektas lieka koks buvęs. *kreŋta*, *keŋpa*, *keŋta* žymi destruktivinius veiksmus. Aiškiai efektyviniai yra tik *keŋša*, *mélža* (praet. *milžo*) ir *treŋka*.

Su *keřta*, *kiřto* tipo veiksmařodžiais savo fleksija yra susiję tokie balsių kaitą turintys veiksmařodžiai, kaip dial. *dęla*, *dilę*, dial. *svęla*, *svilę*, dial. *gęma*, *gimę*, *męna*, *minę*, *gęna*, *ginę*, *vęja*, *vijo*. Senesnis šių veiksmařodžių *ā* preteritas yra paliudytas senuosiuose žodynuose (pvz., *gimau* Milkės ir Nesselmanno žodynuose) ir latvių kalboje, plg. *dilu*, *svilu*, *dzinu* (*ā*).

ā preteritą dar turi grupę veiksmařodžių su *e/o* prezensu ir akūtinio šaknies balsiu, plg. *āugo*, *bęgo* etc.

Lietuvių ir latvių kalbose sutinkame atvejų, kur preterito formantas *ā* atsirado ne dėl semantinių veiksnių, bet buvo generalizuotas priklausomai nuo foninių ypatybių. Lietuvių kalboje *ā* preteritą dabar visur randame po *j*. Apibendrintas jis, matyt, buvo ir *lipa*, *lipo* tipo veiksmařodžiuose, kur jis pakeitę dar tarmėse išlikusį senesnį *ē* preteritą (*lipę*): *ā* formantui, kuris paprastai asocijuojasi su šaknies nulinio laipsniu, čia lengva buvo pakliūti todėl, kad nykstamojo laipsnio šaknies vokalizmą kaip tik ir turi šio tipo veiksmařodžiai.

Vadinasi, nagrinėtųjų tipų veiksmařodžiai sudaro semantiškai apibręžtą veiksmařodžių grupę, kurios dominuojanti reikšmė yra inefektyvinė. Morfo(n)loginėmis ypatybėmis prie jų šliejasi keli destruktivinius veiksmus reiškiantys veiksmařodžiai. Nagrinėtųjų tipų veiksmařodžiai turi arba yra turęję preteritą su formantu *ā*, kurio reikšmė, vadinasi, irgi yra inefektyvinė. H. Kėllnas konstatavo, kad inefektyvinę reikšmę slavų ir graikų kalbų preterito sistemoje turi stiprusis (šakninis ir *e/o*) aoristas. Kad baltų *ā* preteritas istoriškai yra susijęs su slavų ir graikų kalbų stipriuojų aoristu, H. Kėllnas gražiai įrodo etimologinėmis paralelėmis. Antai slavų kalbų nazaliniai veiksmařodžiai paprastai turi *e/o* (tematinį) aoristą, plg. *sędą* : aor. *sędę* „sėdau si“. Liet. *lięka*, *liko* fleksijos atžvilgiu tiksliai atliepia gr. praes. *λείπω* „palieku, metu“, aor. *έλιπον* „palikau, mečiau“. Destruktyviniai veiksmařodžiai, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo prieštaraujantys H. Kėllno hipotezei, iš tikrųjų ją remia, nes graikų kalboje, turėdami *e/o* aoristą, jie, kaip ir baltų kalbose, taip pat šliejasi prie inefektyvinių veiksmařodžių, plg. liet. *kiřto*, *kiřpo* ir gr. *έταμον* „rėžiau, kirtau“; *kriřto* ir gr. *έδακον* „kandau, graužiau“. *āuga*, *āugo* tipo veiksmařodžių atitikmenys slavų ir graikų kalbose visur turi tematinį aoristą, plg. *bęgo*, sl. *bęgę*, *pųolo*, sl. *padę*, *sędo*, sl. *sędę* etc., *kāndo*, gr. *έδακον* „kandau, graužiau“. Iš šių atitikimų plaukianti logiška išvada, kurią H. Kėllnas ir daro, yra ta, kad nagrinėtųjų tipų veiksmařodžiai baltų kalbose seniau irgi turėjo stiprųjį (šakninį ir tematinį) aoristą.

ā preteritas seniau, matyt, buvo būdingas ir *kāsa*, *kāšę* tipo veiksmařodžiams, t. y. veiksmařodžiams su *a* prezensu ir *a* šaknies vokalizmu. Senieji jų preteritai *lako* (inf. *lakti*), *rako* (inf. *rakti*), *kaso*, *baro*, *kalo*, *malo*, *aro*, *kavo*, *šavo* randami senosiose gramatikose, dialektuose ir latvių kalboje. Kalbant apie šiuos veiksmařodžius, reikia pažymėti, kad preteritinis formantas *ā*, priešingai anksčiau minėtiesiems inefektyviniams veiksmařodžiams, čia asocijuojasi su efektyvine reikšme. *kāsa*, *kāšę* tipo veiksmařodžiai reiškia tęstinį, ritmiškai kartojamą veiksmą, t. y. veiksmą, kuris buvo būdingas primariniams *o* vokalizmo veiksmařodžiams.

Ryšium su *ā* preteritu H. Kėllnas toliau apžvelgia veiksmařodžius, turinčius vadinamąjį „antrąjį“ kamieną su *ā*, plg. *ieško* (Univ. *ieszku*), *ieškųjau*, *ieškųti*. Šio tipo veiksmařodžiai, turėdami šaknyje normalųjį balsių kaitos laipsnį ir žymėdami būseną, yra priešpastatyti nykstamojo laipsnio inchoatyviniams intarpiniams ir *sta*-kamienams veiksmařodžiams, plg. *ieško* : dial *su-įška*. Veiksmařodžiai su ant-

ruoju *ā* kamieniu plačiau atstovaujami slavų kalbose, plg. *iską, iskachō, iskati*. Grupė šių veiksmazodžių su *je/o* prezensu reiškia ilgai trunkantį, ritmiškai kartojamą veiksmą, plg. *p̄sati* „rašyti“, *lbzati* „laižyti“, *tesati* „tašyti“, *stenati* „stenėti“ etc. H. Køllnas mano, kad būtent ši kontinuatyvinė reikšmė ir buvo ta priežastis, dėl kurios veiksmazodžiai su *je/o* prezensu ir infinityvu *-ati* buvo daromi iš perfektyvinių (įvykio veiklo) veiksmazodžių stipriojo aoristo, pvz., *emlją, imati* iš *jētō* „imti“ (2–3 sing. aor. *jētō*), *dušą, dōchati* iš *dōchnąti* „kvėpuoti, dvelkti“. Veiksmazodžių, turinčių normaliojo laipsnio vokalizmą ir antrąjį *ā* kamieną, yra tik penki (*miegóti, giedóti, raudóti, ieškóti, sāugoti*); matyti, šis veiksmazodžių tipas, priešingai slavų kalboms, baltų kalbose liko neišplėtotas. Todėl baltų kalbų veiksmazodžiai, kurie, sprendžiant iš atitikmenų slavų kalbose, privalėjo gauti antrąjį *ā* kamieną, dažnai turi tą *ā* tik preterite, o tai, matyt, yra archaiškesnė padėtis. Jau ir anksčiau tyrinėtojų buvo pastebėta, kad baltų *ā* preteritai tam tikrais atvejais atliepia slavų veiksmazodžiams su antruoju *ā* kamieniu, plg. *kāvo, kauti*, sl. *kovati, lāko, lākti*, s. rus. *lokati, kāsō, kāsti*, sl. *česati*. Iš čia lengva padaryti išvadą, kad baltų ir slavų kalbų antrasis *ā* kamienas (**ieškā-ti*) atsirado, generalizavus indikatyvo preteritinį sufiksą *-ā-* (praet. **ieškā-*). Kadangi, kaip minėta, antrąjį *ā* kamieną turintys veiksmazodžiai baltų ir slavų kalbose reiškia tęstinius, ritmiškai pasikartojančius (kontinuatyvinius) veiksmus, logiška manyti, kad senojo *ā* preterito reikšmė ir buvo kontinuatyvinė.

Bet daugumas *ā* preteritą turinčių baltų kalbų veiksmazodžių, pirmiausia intarpiniai ir *sta*-kamieniai, reiškia ne veiksmo ar būsenos kontinuaciją, bet inchoaciją. Kyla klausimas, kaip paaiškinti tai, kad šie veiksmazodžiai, kurie yra inefektyviniai-inchoatyviniai ir seniau, kaip mano H. Køllnas, turėjo *e/o* aoristą, dabar baltų kalbose reguliariai rodo *ā* preteritą, seniau turėjusį kontinuatyvinę reikšmę. Atsakydamas į šį klausimą, H. Køllnas rašo: „Mes turime pripažinti, kad *e/o* aoristas ir *ā* preteritas gyvavo seniau vienas greta antro, kad šie veiksmazodžiai gaudavo ir *e/o* aoristą, ir *ā* preteritą ir kad, kol tematinis aoristas dar buvo gyvas, tarp šių dviejų preterito tipų egzistavo semantinis kontrastas. Tik po to, kai *e/o* aoristas išnyko greičiausiai dėl foninių priežasčių ir kai *ā* preteritas tapo vieninteliu šių veiksmazodžių preteritu, jis pasidarė tinkamas perimti visas preterito funkcijas. Dėl konkretaus šių dviejų preteritų opozicijos charakterio aš manau, kad tai buvo aspektinė opozicija preterito lygmenyje, panaši į tą, žinomą iš kitų kalbų, kaip opozicija tarp aoristo ir imperfekto... *ā* preterito kontinuatyvinė reikšmė verčia mane manyti čia buvus aspektinę opoziciją; priešpastatytas kitam preteritui, *in casu e/o* preteritui, *ā* preteritas tikriausiai vaidino imperfekto vaidmenį“ (p. 41).

Lygindami slavų kalbų aoristo–imperfekto opoziciją su atitinkamais baltų kalbų duomenimis, matome, kad preteritai, slavų kalbose žinomi kaip aoristai, baltų kalbose išnyko, o kas jose išliko, yra senieji imperfektai, artimai giminingi slavų imperfektams. Jau seniai tyrinėtojų buvo pastebėta, kad baltų preteritai *ieškójo* ir *sėdėjo* yra panašesni į slavų imperfektus *iskaachō, sēdēachō*, negu į aoristus *iskachō, sēdēchō*. Analogiškai ir baltų *ē* preteritas *vėdē* labiau primena slavų imperfektą *vedēachō* (aor. *vesō*).

Slavų kalbose imperfektai, pasidaryti iš veiksmazodžių su stipriuoju (šakniniu ar *e/o*) aoristu, turi formantą *-ēachō*, o pagal H. Køllno hipotezę, kad baltų-slavų dialektuose *ā* imperfektai buvo daromi iš tų pačių veiksmazodžių kaip ir stiprieji aoristai, veikiau čia lauktume formantą *-aachō* turinčių imperfektų. Eliminudamas šį neatitikimą, H. Køllnas gana įtikinamai parodė, kad istoriniu požiūriu baltų inefektyvi-

nių-inchoatyvinių veiksmažodžių *ā* preteritas turi ryšį su slavų formantą *-ati* turinčiais imperfektyviniais (eigos veikslu) veiksmažodžiais. Antai sl. *dušq*, *dŕochati* turi antrąjį kamieną *dŕocha-*, kurį ir šaknies vokalizmo atžvilgiu galima lyginti su baltų intarpinių ir *sta*-kamienių veiksmažodžių preteritu *dūso*. Galima manyti, kad slavų antrasis kamienas su *-ā-* tęsia baltų-slavų inchoatyvinių veiksmažodžių imperfektyvinį *ā* preteritą, arba *ā* imperfektą, baltų kalbose reflektuotą kaip *dūso*. Antrasis kamienas su *-ā-* (*dŕocha-*) slavų kalbose buvo asocijuotas su *je/o* prezensu (plg. *dušq*) greičiausiai tik po to, kai šie statyviniai veiksmažodžiai buvo reinterpretuoti kaip imperfektyviniai.

H. Køllnas mano, kad pradinės imperfektų formavimosi stadijos buvo bendros baltų ir slavų kalboms. *ā* preteritas, pradžioje tarnavęs tik kaip kontinuatyvinių veiksmažodžių (*ieškóti*, *iskati*) preteritas, ilgainiui plito ir įgijo specialesnę reikšmę, tapdamas imperfektyviniu preteritu, arba imperfektu (*dūso*, *dŕocha-*), priešpastatytu inchoatyvinių intarpinių veiksmažodžių (*dūsta*, *duńsa*, *dŕohnq*) stipriajam aoristui. Po to, kai aoristo – imperfekto opozicija galutinai įsitvirtino inchoatyviniuose veiksmažodžiuose, ir patys kontinuatyviniai veiksmažodžiai buvo aspektiškai preterito lygmenyje diferencijuoti: jų *ā* preteritas suskilo į aoristą *iskachŕ* ir, dar kartą pridėjus formantą *-ā-*, į imperfektą *iskaa-chŕ*. Bet slavų kalbose, kaip minėta, *ā* preteritas (*dŕocha-*) buvo asocijuotas su *je/o* prezensu (*dušq*), dėl to jis neteko savo kaip imperfekto charakterio ir tapo nepriklausomų (imperfektyvinių) veiksmažodžių preteritu. Šito pasikeitimo rezultatas buvo ne tik tas, kad buvo sukurtas antrasis *ā* kamienas, bet ir tas, kad *dušq*, *dŕochati* tipo imperfektyviniai veiksmažodžiai pasekė kontinuatyvinių veiksmažodžių modeliu ir savo preteritą su *-ā-* išplėtojo ligi aiškiai išreikšto imperfekto su *-aa-* (iš **-ājā-*).

ē preterito tipų analizę H. Køllnas pradeda tipo *lēsa*, *lēse* veiksmažodžiais.

Šio tipo veiksmažodžiai turi *e/o* prezensą ir *ē* preteritą ir priklauso specialiai tranzityvinių veiksmažodžių klasei. Kadangi jie (išskyrus *sėkti*) žymi objekto keitimą ar kūrimą, galima spėti juos kilus iš efektyvinių veiksmažodžių klasės. Atitinkami slavų veiksmažodžiai taip pat yra efektyviniai ir turi sigmatinį aoristą, plg. *věšŕ* „vedžiau“, *něšŕ* „nešiau“, *grěšŕ* „yriausi“ (praes. *greba*), *bašŕ* „bedžiau“ (praes. *boda*). H. Køllnas mano, kad šio tipo veiksmažodžiai baltų kalbose taip pat turėjo sigmatinį aoristą, kadangi sigmatinis aoristas graikų ir slavų kalbose turi efektyvinę reikšmę.

Kita veiksmažodžių grupė, kur funkcionuoja *ē* preteritas, yra *je/o*-kamieniai veiksmažodžiai. Daugumas jų yra tranzityviniai ir greta savęs turi vienašaknius intarpinius ir *sta*-kamienius veiksmažodžius su intranzityvine reikšme. Bet, greta to, *je/o*-kamienių veiksmažodžių tarpe randame ir tokių, kurie rūšies (diatezės) atžvilgiu nesisiskiria nuo intarpinių ir *sta*-kamienių veiksmažodžių, kitaip sakant, kaip ir pastarieji jie yra inefektyviniai. Tokiu atveju su pastaraisiais jie sudaro būsenos – inchoacijos opoziciją, plg. *jaũčia* : *juńta*. Vertas dėmesio yra H. Køllno *je/o*-kamienių veiksmažodžių – tranzityvinių-efektyvinių *versus* statyvinių-inefektyvinių – distribucijos nustatymo bandymas: jeigu intarpinių ir *sta*-kamienių veiksmažodžių subjektas yra asmuo arba bent gyvas daiktas (animate subject), tai atitinkami *je/o* veiksmažodžiai yra statyviniai (būsenos), plg. *juńta* : *jaũčia*, *pra-viřksta* : *veřkia*. Jeigu jų subjektas yra negyvas arba pasyvus (pvz., miegantis asmuo), atitinkami *je/o*-kamieniai veiksmažodžiai yra tranzityviniai (efektyviniai), plg. *plyřta* : *plěřia*, *lũžta* :

láužia. Ši taisyklė, nors ji ir gana gerai išryškina dviejų *je/o* veiksmazodžių grupių semantinį skirtumą, neatrodo labai vykusi, nes ne visada lengva pasakyti, ar subjektas yra gyvas ar negyvas, ir, be to, atskirais atvejais, – juos pastebėjo ir pats H. Kollnas, – intarpiniai ir *sta*-kamieniai veiksmazodžiai greta savęs turi ir tranzityvinius, ir statyvinius *je/o*-kamienius veiksmazodžius, plg. *šviŋta* : *šviččia*, *šveiččia*.

H. Kollnas mano, kad baltų kalbų tranzityviniai-efektyviniai *je/o*-kamieniai veiksmazodžiai seniau galėjo turėti sigmatinį aoristą, kadangi atitinkami slavų kalbų veiksmazodžiai kaip tik jį ir turi, plg. praes. *bljudą* : aor. *bljusъ* „stebėjau“ (giminingas su liet. *baūdžia* : *baūdė*). Bet statyvinių (inefektyvinių) *je/o*-kamienų veiksmazodžių atveju reikalai prastesni: jų *je/o* prezensas, gal būt, ir senas, nes jį rodo ir slavų kalbos, plg. *emlją* „imu“, *dušą* „dvesiu“, bet manyti čia buvus ir sigmatinį aoristą, reikšmės atžvilgiu tegu ir nemarkiruotą, vargu ar galima, nes atitinkami slavų veiksmazodžiai čia turi antrąjį *ā* kamieną, plg. *ima-ti*, *dъchati*.

Stebinantis dalykas yra tas, kad šie tranzityviniai (efektyviniai) veiksmazodžiai baltų kalbose gauna *je/o* prezensą: juk kitose kalbose jie turi *e/o* prezensą, kurį, matyt, galima rekonstruoti ir ide. prokalbei, plg. *baūdžia*, bet sl. *bljudą*, gr. *πεύθουμαι*, s. ind. *bódhati*; *veřčia*, bet lot. *verto*, s. ind. *vártate*. *e/o* ar *je/o* prezenso pasirodymas su tranzityviniais *ē* preteritą turinčiais veiksmazodžiais, matyt, priklauso nuo šaknies struktūros: *e/o* prezensą išlaikė tik tie veiksmazodžiai, kurių šaknies struktūra yra *TeT-*, o *T(e)RT-* šaknies veiksmazodžiai gavo *je/o* prezensą (jeigu jie išlaikė *ē* preteritą), plg. *něša*, bet *baūdžia*, *veřčia*. Tokios prezenso kamienų diferenciacijos sąlyga galėjo būti skirtingas veiksmazodinių šaknų santykis su balsių kaita. Tipo *TeT-* šaknys nedalyvauja balsių kaitoje, o tipo *TeRT-* šaknys lengvai virsta nulinio laipsnio morfais. Tik pastarojo tipo šaknyse galėjo atsirasti tranzityvumu priešpastatytos poros. H. Kollnas mano, kad rūšies (diatezės) opozicijos preterito sistemoje, t. y. skirtumas tarp *ē* preterito ir *ā* preterito (plg. *veřtē* : *viřto*) resp. sigmatinio aoristo ir stipriojo aoristo, motyvavo ir prezenso kamienų diferenciaciją. Efektyvinę-tranzityvinę reikšmę turėjęs sigmatinis aoristas, kurio vietoje, kaip mano H. Kollnas, vėliau baltų kalbose atsirado *ē* preteritas, prezenso sistemoje tegalėjo asocijuotis tik su *je/o* kamieniu, nes *e/o* kamieną turėjo intarpiniai bei *sta*-kamieniai veiksmazodžiai ir kai kurie kiti intranzityviniai *švita* tipo veiksmazodžiai. Tranzityvinė reikšmė asocijavosi su *je/o* prezenso kamieniu palaipsniui. Produktiviu tranzityvinių veiksmazodžių modeliu *je/o* kamienas tapo tik vėliau, kai senieji *e/o* prezensai buvo pakeisti *je/o* prezensais. Tokio prezentinių kamienų keitimo ir ką tik minėto modelio susiformavimo išankstinė sąlyga buvo tie tranzityviniai veiksmazodžiai, kurie, kaip galima spręsti iš slavų kalbų etimologinių atitikmenų, *je/o* kamieną turėjo iš seno, plg. *ližžia*, sl. *ližą*, *piěšia*, sl. *pišą*, *rěžia*, sl. *rěžą* etc. Tranzityviniai veiksmazodžiai su *e/o* kamieniu, turėdami skirtingą reikšmės šėšėlį, galėjo kurį laiką egzistuoti greta tos pačios šaknies tranzityvinių veiksmazodžių su *je/o* kamieniu panašiai, kaip kad pasitaikantys dubletai senojoje slavų kalboje, plg. *vęzą* ir *věžą*, *lęką* ir *lěčą*. Be to, ir sigmatinis aoristas ne visada reikalauja *e/o* prezenso, jis gali būti vartojamas (pvz., graikų kalboje) ir su *je/o* prezensais.

Nors *ěsti*, *duoti*, *imti* ir nėra efektyviniai, bet jų *ē* preteritas, H. Kollno nuomone, gali būti senas. Jų slaviški atitikmenys turi šakninį aoristą, plg. *jastъ*, *dastъ*, *jetъ* (praes. *jamb* „ėdu“, *damb* „duodu“, *imą* „imu“). Čia H. Kollnas yra priverstas, be jo

konstatuoto reguliaraus baltų *ē* preterito ir slavų sigmatinio aoristo atitikimo, dar pripažinti istorinę tapatybę tarp baltų *ē* preterito ir slavų šakninio aoristo. Ši prielaida griaua vientisumą H. Kollno hipotezės, pagal kurią slavų stiprieji aoristai (šaknis ir tematinis) atliepia baltų *ā* preteritams. Galima suabejoti, ar šių veiksmažodžių *ē* preteritai tikrai seni: dialektuose randamas *ā* preteritas (plg. *ēdo*) geriau derinasi su inefektyvine šio veiksmažodžio reikšme ir slavų kalbų stripriuojų aoristu (plg. *jastŕ* „ėdei, ėdė“).

Toliau grįsdamas savo *ē* preteritų kilmės hipotezę, H. Kollnas pabrėžia tą aplinkybę, kad pastarieji trys *ē* preteritą turintys veiksmažodžiai yra atematiniai. H. Kollnas mano, kad būtent atematinuose veiksmažodžiuose pirmiausia ir atsirado *ē* preteritas. Taip manydamas H. Kollnas remiasi tuo, kad atematinis slavų veiksmažodis *jesmь* (liet. *esmi*) turi imperfektą *běchŕ*, kuris yra vienintelis slavų kalbų *ē* preteritas. *ē* preteritą veiksmažodis *būti* bus turėjęs ir baltų kalbose, plg. pr. *ast*, *bēi*, *bē*, *be*. Statyvinis imperfektas, arba *ē* preteritas, *běchŕ* formaliai sutampa su priesagos *-ėti* statyvinių veiksmažodžių aoristu, plg. aor. *sěděchŕ* iš inf. *sěděti* „sėdėti“. Ta aplinkybė rodo modelį, pagal kurį buvo sukurti *ē* imperfektai (preteritai). H. Kollnas mano, kad išeities taškas buvo inchoatyvinių veiksmažodžių ir statyvinių veiksmažodžių su antruoju *ē* kamienu opozicija, sl. *sěsti* : *sěděti*, balt. *sěsti* : *sěděti*. Jų aoristai, stiprusis aoristas *sědŕ* „sėdau“ ir (vėliau sigmatizuotas) *ě* aoristas *sěděchŕ* „sėdėjau“, pradžioje tikriausiai buvo preteritai, kurie neturėjo aspektinio statuso ir buvo priešpastatyti vienas kitam kaip ir kitos veiksmažodžio formos, t. y. kaip brus. *sěsti* : *sěděti* jie sudarė inchoacijos opoziciją. Pagal modelį *sědŕ* : *sěděchŕ* veiksmažodis *byti* greta šakninio aoristo *bychŕ*, 2–3 sing. *bystŕ* susikuria statyvinį preteritą *bě-chŕ* „buvojai“. Dėka statyvinio prezenso *jesmь* specialus būsenos veiksmažodis su *-ėti* čia nebuvo sukurtas, o opozicija *bychŕ* „factus sum“ : *běchŕ* „eram“ buvo interpretuota kaip aoristo : imperfekto opozicija. Iš šio veiksmažodžio *ē* preteritas išplito pirmiausia į kitus šakninį aoristą turinčius atematinius veiksmažodžius, plg. liet. *ėdmi*, *ėdė*, sl. *jamb*, 2–3 sing. aor. *jastŕ*, imperf. *jaděach*. Šių veiksmažodžių pamatu prasidėjo *ē* imperfekto (preterito) ekspansija : ši imperfektą susikūrė ir veiksmažodžiai, turėję seną sigmatinį aoristą, plg. sl. *vedŕ*, aor. *věŕŕ*, imperf. *vedě-achŕ*, brus. *věda*, *vědē*. Kadangi pastarieji veiksmažodžiai yra tranzityviniai, sufiksas *-ē-*, vartojamas kurti imperfektui greta sigmatinio aoristo, praranda kontaktą su intranzityvine (inefektyvine) reikšme, būdinga statyviniams veiksmažodžiams su antruoju *ē* kamienu.

Sufiksas *-ē-* baltų ir slavų kalbose pradžioje, matyt, buvo statyvinių veiksmažodžių neprezentinių formų rodiklis. Ryšium su tuo H. Kollnas pažymi, kad statyviškumas susideda iš trijų komponentų: inefektyviškumo, kontinuatyviškumo ir konsekvatyviškumo. Kontinuatyviškumo komponentas ir lėmė tai, kad sufiksas *-ē-* pasidarė imperfekto rodikliu.

Kaip ir kontinuatyvinių veiksmažodžių su antruoju *ā* kamienu atveju statyviniai veiksmažodžiai su antruoju *ē* kamienu patys buvo aspektiškai diferencijuoti preterito sistemoje: greta aoristo *sěděchŕ*, pridodant priesagą *-ā-*, buvo sukurtas imperfektas *sědēa-chŕ*.

Tokia yra H. Kollno sukurta baltų ir slavų kalbų *ā* preterito ir *ē* preterito (imperfektų) formavimosi ir raidos hipotezė. Iš to, kas pasakyta, matyti, kad į pradžioje iškeltą klausimą H. Kollnas atsako neigiamai: jo nuomone, *ā* preteritas *resp.*

ė preteritas negali tiesiogiai tęsti baltų ir slavų protodialektų stipriojo *resp.* sigma-
tinio aoristo. *ā* bei *ē* preteritai (imperfektai), iš vienos pusės, ir stiprusis bei sigma-
tinis aoristai, iš antros, buvę paralelios, viena greta kitos egzistavusios preteritinės
formacijos, kurios buvę daromos iš vienu ir tų pačių veiksmažodžių. *ā* ir *ē* preteri-
tai (imperfektai) palaipsniui plėtę savo vartojimo sferą, užimdami aoristų vietą
ir perimdami jų funkcijas.

Kaip kiekviena, taip ir H. Kollno hipotezė turi stipresnių ir silpnesnių mo-
mentų. Metodologiškai yra pagrįstos H. Kollno pastangos ieškoti istorinio ry-
šio tarp preteritinių formantų *ē*- ir *ā* ir atitinkamų veiksmažodžių (vadinamųjų
„antrųjų“) kamienų. Plačias baltų veiksmažodžio tyrinėjimo perspektyvas atveria
H. Kollno konstatuotas semantinis ekvivalentiškumas tarp baltų *ā* preterito ir
slavų bei graikų stipriojo aoristo ir tarp baltų *ē* preterito ir slavų bei graikų sigma-
tinio aoristo. Prieš tyrinėtojus iškyla klausimas, kaip diachroniniu požiūriu inter-
pretuoti šį eventualų atitikimą, nes H. Kollno šio klausimo sprendimas, t. y. kad
baltų dialektai turėjo sigmačinį aoristą, kurio vėliau neteko, yra problematinis. Tu-
rint galvoje baltų kalbų konservatizmą, sigmačinio aoristo visiškas išnykimas būtų
ne visai suprantamas ir, be to, vargu ar būtų įmanoma patenkinamai tą išnykimą
motyvuoti ir paaiškinti. Tiesa yra tai, kad baltų kalbose buvo ryškos verbalinių
paradigmų unifikacijos ir simplifikacijos tendencijos. Bet taip pat tiesa ir tai, kad
atskiros senųjų paradigmų formos baltų kalbose dabar gali egzistuoti savarankiš-
kais leksiniais vienetais. H. Kollno nustatyta slavų kalbų sigmačinio aoristo reikš-
mė yra efektyvinė, o baltų kalbose elementas *-s-*, kaip darybinis formantas, funk-
cionuoja su priesagų *-ėti* ir *-oti* statyviniais veiksmažodžiais, plg.: *dubsėti* (praes.
dūbsi greta *dūbti*, *duмба*) ir *vėpsoti* (greta *veмпа*, *vėpti*). Priesagos *-sā-* veiksma-
žodžiai dažnai rodo pailgintąjį vokalizmą, taigi čia formants *-s-* asocijuojasi su
pailgintuoju šaknies vokalizmo laipsniu, o tai dažnai atsitinka slavų kalbų sigma-
tiniame aoriste, plg. brus. **vēp-s-* ir sl. aor. *věsъ* „vedžiau“ iš **vēd-s-*. Pagal
paplitusią nuomonę, kurios laikosi ir pats H. Kollnas, sigmačinis aoristas yra sla-
vų kalbų inovacija, vadinasi, ir jo efektyvinė reikšmė taip pat būtų vėliau atsiradusi.
Tokių atvejų, ieškant atitikmenų baltų kalbose, gal būtų tikslinga atsižvelgti
ir į kitų veiksmažodžių semantinius-darybinius tipus. Antai šaknies *bēsti*, sl. *bosti*
atveju vokalizmą *ō* baltų kalbose turi statyviniai-inchoatyviniai veiksmažodžiai,
plg. *bodėti* (praes. *bōdi*), *bōstis* (praes. *-džiasi*) ir *bōsti* (praes. *bōsta*), o slavų kal-
bose tas vokalizmas pasirodo sigmatiniame aoriste, plg. sl. *basъ* „bedžiau“ iš
**bōd-s-*. Sigmačinis elementas priesagos *-st-* sudėtyje čia funkcionuoja prezenso
sistemoje lygiai taip pat, kaip sufiksas *-sk-* (*-sk-*), kuris baltų kalbose pradžioje
buvo prezentinis formantas, o armėnų kalboje funkcionuoja preterito sistemoje.

S. Karaliūnas